

Gymnázium Přírodní škola, o.p.s.
Profilová práce — třída Ný
Vyšší stupeň studia
2021/2022

Štěpánka Samková

Rozdělení koronavirem

Rodinný život na pozadí fenoménu pandemie

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Najbert, Ph.D.

Datum odevzdání: 17. 11. 2021

Obsah

1.	ÚVOD	2
2.	CÍLE	3
3.	TEORETICKÁ ČÁST	4
3.1.	ROZDĚLENÍ SVOBODOU: CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU ČESKÉ SPOLEČNOSTI	4
3.1.1.	<i>Popis společenských tříd</i>	5
3.2.	VÝZKUM SOUČASNÉ ČESKÉ RODINY	9
4.	PRAKTICKÁ ČÁST	11
4.1.	CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU	11
4.2.	VÝZKUMNÁ TÉMATA	13
4.2.1.	<i>Intenzita společného rodinného života</i>	14
4.2.2.	<i>Proměny rodinných víkendů</i>	14
4.2.3.	<i>Změny v režimu pracovního dne</i>	14
4.2.4.	<i>Vliv pandemie na volnočasové aktivity</i>	15
4.2.5.	<i>Rodinné vztahy pod tlakem lockdownu</i>	15
4.3.	POPIS OBSAHU ROZHOVORŮ	15
A.	INTENZITA SPOLEČNÉHO RODINNÉHO ČASU	15
B.	PROMĚNY RODINNÝCH VÍKENDŮ	18
C.	ZMĚNY V REŽIMU PRACOVNÍHO DNE	20
D.	VLIV PANDEMIE NA VOLNOČASOVÉ AKTIVITY	23
E.	RODINNÉ VZTAHY POD TLAKEM LOCKDOWNU	27
5.	DISKUZE	30
6.	ZÁVĚR	32
7.	SEZNAM ZDROJŮ A LITERATURY	34

1. Úvod

Kdyby mi dva roky zpátky někdo řekl, že se objeví nové onemocnění, které se prakticky ze dne na den rozšíří napříč všemi kontinenty a způsobí celosvětovou pandemii, nebo že zažiju něco jako lockdown a nouzový stav, jen stěží bych mu uvěřila. Ale skutečně se tomu tak stalo. Začaly chodit zprávy o novém viru z Číny, který se původně nezdál býti ničím závažným. Už dříve tady byla různá virová onemocnění, ta se ale vždy dařila udržet jen na lokální úrovni. Měli jsme pocit, že se nás to netýká, že je to příliš daleko. Ale opak byl pravdou, vlivem globalizace se vir během měsíce rozšířil do všech koutů světa. Po cestě do školy jsme začali potkávat lidi s rouškami, ve škole se přísně desinfikovalo a v novinách se nepsalo o ničem jiném. Pokud někdo jel na dovolenou do severní Itálie, čekala ho karanténa. Bylo to jako z nějakého katastrofického filmu.

Trvalo to chvíli a život všech lidí se obrátil „vzhůru nohama“. Zavřely se obchody, vzdělávací instituce, lidé nemohli docházet do zaměstnání. Byl to velký šok pro všechny. Žili jsme dosud konzumním způsobem života, bez obav o naše zdraví a bezpečí a o všechny tyto jistoty jsme přišli. Nevěděli jsme, v jak velkém nebezpečí se vlastně nacházíme, ani čemu vlastně čelíme. Covid se stal absolutním fenoménem, který ovlivnil každou sféru lidské činnosti a který řídil životy nás všech. Měl vliv na ekonomiku, politiku, životní prostředí, cestovní ruch, ale i na lidskou psychiku a mezilidské vztahy. Kdykoli jste se s někým mohli dát do řeči, pustili jste zprávy, otevřeli časopis, covid byl tématem číslo jedna. Kvůli pandemii jsme nemohli chodit do školy, do práce, nemohli jsme nakupovat, navštěvovat kina a divadla, přišli jsme o své zájmy a koníčky a především o kontakt s rodinou a přáteli.

Ze všech těchto důvodů jsem se ve své profilové práci rozhodla věnovat sociálním dopadům pandemie. Nejvíce byly zasaženy životy mladých, aktivních rodin s dětmi, proto jsem chtěla vyslechnout konkrétní příběhy českých rodin, pochopit, jak se jich pandemie a lockdown dotkly, a zkusit najít spojitosti a odlišnosti mezi různými sociodemografickými skupinami obyvatel.

2. Cíle

Cílem této práce bylo zjistit, jak koronavirová krize konkrétně ovlivnila životy a vztahy českých rodin s dětmi. Stanovila jsem si tedy výzkumnou otázku, jaké shody a rozdíly lze vysledovat v dopadech pandemie na rodinný život různých společenských tříd? Rozevřely se v důsledku pandemie pomyslné nůžky sociální nerovnosti ještě víc? Nebo se rozdíly mezi různými sociálními skupinami nezměnily či případně zmenšily? Jako cíl své práce jsem si stanovila provést 12 hloubkových kvalitativních rozhovorů. Počet vychází z inspirace aktuálním výzkumem společenských tříd české společnosti, kterému se budu blíže věnovat v teoretické části práce. Pro každou ze šesti společenských tříd jsem se rozhodla udělat dva rozhovory.

3. Teoretická část

3.1. Rozdělení svobodou: charakteristika výzkumu české společnosti

Jakým způsobem je tedy česká společnost rozdělena? Na základě čeho a co z toho vyplývá? Tomu se věnoval výzkum dělaný pro Český rozhlas z roku 2019 – Rozdělení svobodou [1]. Český rozhlas oslovil sociologa Daniela Prokopa a jeho kolegy Paulínu Tabery ze sociologického ústavu AV ČR a Martina Buchtíka, ředitele STEM Ústavu empirických výzkumů, díky nimž vzniklo zadání výzkumu Česká společnost po 30 letech. Šetření na 4039 respondentech realizovaly v červnu 2019 agentury MEDIAN a STEM/MARK. Zúčastnili se ho respondenti z více než 1300 obcí a měst celého Česka.

V průzkumu Rozdělení svobodou se autoři pro popis struktury české společnosti po 30 letech od Sametové revoluce inspirovali britským výzkumem Great British Class Survey [2]. Oba výzkumy vycházely z poznatků francouzského sociologa Piere Bourdieua, který ukázal, že kromě příjmů a majetků mají na postavení člověka ve společnosti vliv i jiné okolnosti, například jaké má kontakty a sociální vazby nebo jaké jsou jeho kulturní preference a orientace. Tato teorie dala vzniknout čtyřem typům kapitálu – ekonomický, sociální, kulturní a symbolický [3]. Pro účely britského a posléze i českého výzkumu byly ovšem použity pouze tři kapitály a to ekonomický, sociální a kulturní (viz. Tabulka č.1). Britští sociologové tak rozdělili britskou společnost do sedmi tříd podle zastoupení jednotlivých kapitálů. V českém výzkumu bylo vzhledem k specifickým české společnosti nutno zohlednit i další faktory jako: (ne)znalost západních jazyků, větší důležitost lokálních vazeb, méně metropolitní prostředí postkomunistické země a vyšší genderové rozdíly v příjmu.

Ekonomický kapitál	Dimenze 1	Příjem domácnosti přepočítaný na počet jejích členů
	Dimenze 2	Majetek domácnosti (včetně nemovitostí a úspor)
Sociální kapitál	Dimenze 1	Celkový rozsah a prestiž (pracovních pozic) sociální sítě respondenta
	Dimenze 2	Pomáhající kapitál – zda má respondent ve svém okolí lidi, na které se může obrátit v případě krize nebo potřeby
Kulturní a lidský kapitál	Dimenze 1	Celková míra participace na aktivitách spojených s vyšší i nastupující kulturou (divadla, muzea, výstavy, ale i moderní koncerty, quality TV apod...)
	Dimenze 2	Nové kompetence – znalost západních jazyků, schopnost a sebedůvěra při práci s digitálními technologiemi

Tabulka č. 1: Systém kapitálů používaný ve výzkumu, použitý ve výzkumu Rozdělení svobodou (2019).

Do výzkumu byly zahrnuty pouze osoby od 18 do 75 let. Na základě statistické analýzy se ukázalo, že v české společnosti se formuje šest tříd, které se výrazně liší složením svých kapitálů a tím i svojí pozicí ve společnosti. Jedná se o dva typy vyšší střední třídy: Zajištěná střední třída a Nastupující kosmopolitní třída. Dále existují tři typy nižší střední třídy: Tradiční pracující třída, Třída místních vazeb a Ohrožená třída. A pak tu je specifická Strádající třída.

3.1.1. Popis společenských tříd¹

Zajištěná střední třída

Do Zajištěné střední třídy se řadí 22 % obyvatel České republiky. Je typická svým vysokým příjmem a majetkem. Také disponuje nadprůměrnou sítí sociálních kontaktů, kulturním kapitálem a znalostmi ICT a jazyků. Jedná se tedy o nejbohatší a nejlépe zajištěnou třídu, která má ale, ve srovnání s další Nastupující kosmopolitní třídou, menší znalosti v oblastech důležitých v moderní globalizované společnosti.

¹ Charakteristika společenských tříd v této podkapitole vychází z: Prokop, D. a kol: Rozdělení svobodou. Česká společnost po 30 letech, Radioservis a. s., Praha 2019. ISBN 978-80-88286-08-0

Jedná se především o lidi ve středním věku a je zde výrazně nadprůměrný počet manželů, řídicích pracovníků a ředitelů firem. Najdeme mezi nimi velký počet specialistů a odborných pracovníků napříč různými obory, včetně státní zprávy a soukromých firem.

Žijí hodně ve velkých městech, ale především v příměstských satelitech. Více jak polovina z nich již má splacené bydlení a usedlejší životní styl.

Slabší úroveň lidského kapitálu, tedy nových kompetencí je způsobená především věkem. Lidé z této třídy se vzdělávali a začínali pracovat ještě před nástupem digitalizace. Zkrátka ještě nevyrostli v novém světě.

Nastupující kosmopolitní třída

Nastupující kosmopolitní třída zahrnuje 12 % obyvatel České republiky. Je charakteristická velmi vysokými všemi kapitály jen s jednou výjimkou – majetkem. Ten, na rozdíl od Zajištěné střední třídy, (ještě) nestihla nahromadit a zatím je pouze mírně nadprůměrný. Lidé z této třídy mají značný sociální kapitál, který je vysoký z hlediska obou jeho dimenzí. Silný kulturní kapitál má díky svému aktivnímu životnímu stylu a zaměření na moderní kulturu. Důležité je, že se jedná prakticky o jedinou třídu, která se umí pohybovat v digitálním prostředí a bez problémů se domluví západními jazyky.

Zástupci této třídy jsou nejčastěji nižšího středního věku. Jsou zde lidé nezadaní, ale skoro polovina již má děti mladší 18 let. Ze všech tříd české společnosti má právě tato největší podíl lidí žijících v Praze a v centrech velkých bohatých měst.

Odhaduje se, že Nastupující kosmopolitní třída tvoří zárodek budoucí české elity. Již nyní má nejvyšší poměr vedoucích pracovníků, manažerů, vrcholových manažerů a ředitelů (41 %). Také jsou pro své kompetence často zastoupeni v IT, specialisté v oblasti financí a v oblasti techniky.

Tradiční pracující třída

Tradiční pracující třída tvoří 14 % české populace. V porovnání s ostatními třídami má mírně nadprůměrný majetek a příjmy. Majetek je dán především vlastním bydlením, které je pro tuto skupinu velmi typický (87 % žije ve vlastním).

Zato ostatní kapitály jsou naopak podprůměrné. I když žijí na malých městech a na venkově, nemají silné lokální vazby, ani velký počet známých a příbuzných, na které by se mohli obrátit v případě, že potřebují odbornou radu nebo pomoc.

Také se jedná o skupinu lidí, kde převládá především středoškolské vzdělání a střední nebo vyšší věk, což vede k nižšímu lidskému kapitálu. Pověštinou nemluví příliš anglicky a jejich znalosti v oboru IT jsou jen velmi základní. To je taky důvodem, proč je možné, že v budoucnu bude tato třída ohrožena kvůli postupující globalizaci a proměně ekonomiky.

Jak již samotný název napovídá, jedná se o třídu, která nachází uplatnění především v manuálních pracích, tradičních a rizikovějších povoláních. Často jde o méně kvalifikované technické pracovníky, řemeslníky, dělníky nebo řidiče nákladních automobilů. Tím, že žijí v malých městech a na venkově, můžou těžit z poměrně slušné životní úrovně.

Třída místních vazeb

Do Třídy místních vazeb patří 12 % Čechů. Je charakteristická nadprůměrným majetkem ve formě bydlení a především velmi silným sociálním kapitálem. Lidé z této třídy mají kontakty v prestižních profesích a zároveň se mají vždy na koho obrátit, když potřebují pomoc v profesním, ale i osobním životě. Také jsou intenzivně propojeni s komunitou, ve které žijí.

Zástupci této třídy jsou jen zřídka mladší 25 let, naopak je pro ně typický již pokročilejší věk. S tím se pojí i klidnější život na venkově, kde primárně žijí. Profesně zde najdeme kvalifikované i nekvalifikované odborné pracovníky se spíše podprůměrnými příjmy. Z hlediska životní úrovně je tato třída zajištěna především díky majetku v podobě bydlení a nižším životním nákladům života mimo centra měst (89 % žije ve vlastním).

Znalosti ICT a cizích jazyků jsou spíše nízké. Zajímavé je, jak nízká je míra užívání internetu (pouze 63 % užívá internet denně).

Třída místních vazeb je velmi unikátní pro Českou republiku, pro kterou je typický velký počet malých obcí.

Ohrožená třída

Ohrožená třída zahrnuje 22 % obyvatel České republiky. Jde o nižší střední třídu s podprůměrnými příjmy a majetky. Disponuje ale nadprůměrným sociálním kapitálem. Členové této skupiny mají kontakty v prestižních profesích (mezi právníky, lékaři, IT specialisty apod.) a také se mají na koho obrátit s žádostí o pomoc. Do této třídy patří lidé ze všech věkových skupin. Co je ale zajímavé je, že se výrazně častěji jedná o ženy (62 %). Vzdělání mají členové této skupiny spíše průměrné, převažuje středoškolské s maturitou i bez ní. Profesně se obvykle jedná o řadové administrativní pracovníky a řadové zaměstnance ve službách. Nižší příjmy se projevují i na bydlení – 38 % žije v pronájmu.

Tito lidé mají průměrné znalosti jazyků a ICT, ale chybí jim specifické znalosti a kompetence, aby se mohli lépe uplatnit. To, v kombinaci s častými rozvody, vede k ohrožujícím životním situacím. Relativně častější jsou exekuce, ztráty zaměstnání a dlouhodobá nezaměstnanost. Jde o třídu, která netěží z postupující globalizace ani digitalizace.

Strádající třída

Do Strádající třídy se řadí 18 % obyvatel České republiky. Její odlišnost spočívá v tom, že nedisponuje žádným typem kapitálu.

Převažuje zde podprůměrné vzdělání (dokonce 22 % činí vzdělání základní) a vyšší věk, v mnohých případech se jedná o důchodce, najdeme zde ovšem všechny věkové kategorie. Lidé z této skupiny obvykle žijí ve středních větších městech

s výjimkou Prahy. Výrazně častěji žijí v regionech s obecnou nižší životní úrovní, tedy v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji. Zároveň je zde silné zastoupení nájemného bydlení (41 % - nejvíce ze všech tříd) Také zde jsou častěji zastoupeny ženy (60 %).

Z profesního hlediska jsou zde zastoupeny zejména profese pomocných pracovníků, zaměstnanců ve stavebnictví, neodborných manuálních pracovníků, prodavačů a pracovníků v prodejnách. Ve srovnání s ostatními třídami je zde ovšem nejvyšší míra nezaměstnanosti.

Jde o zaměstnance nejhůře placených profesí, bez potřebných schopností a kompetencí, které by jim pomohly získat lepší pozice. Nízké majetky a nulový sociální kapitál ve formě sítě rodiny, přátel a známých dělají tuto třídu ohroženou nejrůznějšími rizikovými faktory. Proto tato třída nejčastěji čelí socioekonomickým problémům, jako nezaměstnanosti nebo exekucím. Bez potřebných kontaktů a s minimálními znalostmi ICT a jazyků má Strádající třída malé možnosti na zlepšení její situace.

3.2. Výzkum současné české rodiny

Rodina je fenomén, kterému se přirozeně věnovalo nespočet sociologických studií. V poslední době bylo možné zaregistrovat zejména následující:

Podrobná data k proměnám české rodiny zveřejnil v lednu roku 2020 výzkumný ústav práce a sociálních věcí v obsáhlé Zprávě o rodině [4]. Autorský tým (Věra Kuchařová, Jana Barvíková, Sylva Höhne, Olga Nešporová, Jana Paloncyová, Lucie Vidovičová) vychází z několika desítek českých sociologických, ekonomických a dalších výzkumů a analýz provedených v posledních letech. Podle této zprávy lze v české rodině pozorovat několik nových trendů.

Jedním ze zjištění je, že roste diverzita forem rodinného soužití. Existují zde nesezdané páry, různé rodiny složené (s dětmi jednoho nebo obou rodičů, které do

nové rodiny přichází z předchozích vztahů), ale i partneři stejného pohlaví, ať už registrovaní či nikoli.

Dalším pozorovaným trendem je také větší křehkost partnerských a rodinných vztahů, větší míra rozvodů a rozchodů a oslabené mezigenerační vztahy.

Co se dle Zprávy o rodině nemění je důležitost a velikost hodnoty, kterou pro nás rodina znamená.

Jedním z dalších témat, kterému se Zpráva o rodině věnovala byla pracovní doba a flexibilní formy práce, které zahrnuje i možnost pracovat mimo pracoviště zaměstnavatele. Právě možnost rodičů pracovat z domova se později při zpracovávání mých rozhovorů ukázala být naprosto klíčovým faktorem ovlivňujícím rodinný život během pandemie. Podle Zprávy o rodině 2020 je práce z domova v ČR méně rozšířená proti jiným zemím, v roce 2015 ji někdy využilo 14 % zaměstnanců oproti 21 % v průměru Evropské unie.

Dále je možné ve Zprávě o rodině nalézt téma neshod a problémů v rodině. Jako nejčastější negativní jevy, kterým rodiny čelí jsou uvedeny problémy s materiálním zabezpečením a partnerské problémy, jako jsou např. konflikty, nevěra, násilí. Pokud jde o nejvíce diskutovaná témata mezi parterry, Zpráva o rodině uvádí otázku rozdělení domácích prací a každodenních povinností a pracovní vytížení (jednoho z) partnerů. Co se týče problémů s dětmi, největším zdrojem napětí je neplnění domácích úkolů a prací, školní výsledky a vztahy mezi sourozenci.

O volnočasových aktivitách, režimu rodinných víkendů a všedních dnů, tedy tématech, kterým jsem se ve svých rozhovorech věnovala, Zpráva o rodině nepojednává.

Současně se české rodině věnuje projekt Současná česká rodina [5], který je součástí mezinárodního výzkumného programu Generations and Gender Programme (GGP). GGP je velká výzkumná infrastruktura z oblasti společenských věd, která poskytuje rozsáhlé datové zdroje o jednotlivcích, regionech i státech. Tato data jsou důležitým zdrojem informací pro společenské vědy a sociální politiku v Evropě i dalších oblastech.

Obsáhlé pilotní studie Současná česká rodina se v prosinci 2020 a dubnu 2021 zúčastnilo 1200 respondentů z celého Česka a některé výsledky z pilotní studie lze nalézt na stránkách Masarykovi univerzity.

Jak lze již z doby sběru dat, projekt Současná česká rodina se také zajímal o vztah pandemie a rodiny. Mezi témata, kterým se pilotní studie věnovala, patří třeba partnerství v pandemii, prarodiče, vnoučata a pandemie, péče o děti v době pandemie, důvěra v očkování nebo intimní život. V partnerských vztazích výzkum odhalil pokles jejich kvality. Na jedenáctibodové škále spokojenosti s partnerstvím (0-10, kde vyšší hodnota znamená vyšší kvalitu partnerství) došlo k poklesu z 8,3 (prosinec) na 7,8 (duben). To výzkumníci zhodnotili jako velmi významný pokles. Dalším ze zjištění pilotní studie ukázalo, že péče o děti v lockdownech skončilo na bedrech žen. Domácnosti, ve kterých žije alespoň jedno dítě ve věku 14 let a méně, byly dotázány na to, kdo zajišťoval celodenní péči o děti v období tří velkých lockdownů. V drtivé většině domácností tuto péči zajišťovaly ženy, a to i v případě, že v rodině oba partneři pracovali.

Rodině ve vztahu k pandemii se věnovala Nadace Sirius spolu se agenturou pro výzkum veřejného mínění MEDIAN, kteří v roce 2020 za pomoci výzkumné metody Delphi zveřejnili Prognózu vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby [6]., Zmiňovaná metoda pracuje s odborníky, kteří jsou opakovaně anonymně dotazováni. V případě tohoto výzkumu byla provedena dvě dotazování a na základě nich sestavena prognóza, která předpovídala, jaké problémy se projeví v rodinách se zvýšenou intenzitou a ve kterých typech rodin bude možné očekávat výraznější problémy. Relevantní výstupy tohoto projektu budu diskutovat s ohledem na výsledky mého zkoumání v kapitole 6. Diskuze.

4. Praktická část

4.1. Charakteristika výzkumu

Rodiny, se kterými jsem mluvila, jsem vyhledávala na základě jejich příslušnosti k různým společenským třídám. Jako stratifikační metodu jsem si zvolila již zmiňovaný výzkum Rozdělení svobodou. V rámci tohoto výzkumu byla na webových stránkách Českého rozhlasu [7] zveřejněna online „kalkulačka“, kde má každý možnost zjistit, do které třídy se řadí. Právě tuto kalkulačku jsem v první řadě používala pro rozřazení respondentů.

Problémem, se kterým jsem se v přípravách své práce potýkala, bylo zajištění validity výsledků. V rámci studentské práce nebylo možné realizovat velký počet rozhovorů a závěry kvantifikovat. Obávala jsem se, že se malý počet rozhovorů promítne do nízké výpovědní hodnoty výsledků. Měla jsem možnost se nezabývat všemi společenskými třídami, ale zaměřit se třeba jen na dvě. Měla bych díky tomu více vzorků na jednu skupinu a zpracování dat by mělo větší relevanci. Tuto otázku jsem konzultovala s mým odborným konzultantem Michalem Svobodou, expertem na sociologické výzkumy. Michal vystudoval sociologický výzkum na Vrije Universiteit Amsterdam a výzkumy se následně zabýval v několika společnostech jako například SC&C, CONFESS Research nebo ČEZ. Po debatě s ním jsem nakonec tuto možnost zavrhla a skutečně se věnovala kvalitativnímu zkoumání všech skupin. Výsledek bude mít sice omezenou vypovídající hodnotu, ale zato bude obsahovat zajímavější údaje o rozdílech mezi skupinami respondentů. Co jsem ovšem pro lepší výpovědní hodnotu udělala je, že jsem si úzce specifikovala, na jaké téma se zaměřím – tedy na rodinný život respondentů a jeho proměny. Tím jsem zúžila nejen téma, ale i cílovou skupinu. Tou se stali jen rodiče, čili mladí lidé v produktivním věku.

Respondenty jsem vyhledávala pomocí výběrové techniky „snowball sampling“, v češtině technika sněhové koule. Ta spočívá na výběru jednotlivců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny [8].

Každý z adeptů na respondenta poté obdržel email se všemi důležitými informacemi o mém výzkumu a odkazem na online „kalkulačku“, která byla zveřejněna v rámci

výzkumu Rozdělení Svobodou. Právě díky ní jsem respondenty do společenských tříd rozdělovala. Pokud se rodina zařadila do společenské třídy, kterou jsem potřebovala pro výzkum získat, následovalo domlouvání data společného rozhovoru, který probíhal formou online či osobního dotazování. Pokud je kalkulačka zařadila do skupiny, pro kterou jsem respondenty už měla, poděkovala jsem jim a do dalšího šetření je nezapojila. Pro závěrečný výběr respondentů jsem tedy použila i metodu záměrného výběru.

Překvapivě těžké se ukázalo být vyhledání respondentů ze všech identifikovaných skupin. Především u Třídy místních vazeb, Ohrožené třídy a Strádající třídy. Nejsou to typy lidí, které bych měla běžně ve svém okolí a pokud ano, nejednalo se o rodiče s dětmi do 18 let. Byla jsem přesvědčená, že mám ve svém okolí mnoho různých sociálních skupin, ale ukázalo se, že skutečně žijí v jisté sociální bublině a bylo pro mě těžké se dostat za její hranice. Stávalo se, že jsem u některé rodiny byla přesvědčená o jejím zařazení do společenské třídy, ale po vyplnění „kalkulačky“ se zařadila do jiné skupiny. I pro samotné respondenty bývalo jejich zařazení zajímavé a do jisté míry i překvapivé. Z toho důvodu trval proces hledání respondentů osm měsíců.

Za tuto dobu jsem oslovila 31 rodin, z nichž jsem nakonec vybrala pro hloubkové rozhovory 12. Rodiny pocházely z těchto krajů: Středočeský, Královehradecký, Jihočeský, Jihomoravský, Zlínský, Plzeňský, Praha a Vysočina. Samotné rozhovory probíhaly od června do října 2021.

4.2. Výzkumná témata

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila polostandardizované interview. Jedná se o typ rozhovoru, který umožňuje sloučit výhody a eliminovat nevýhody standardizovaného (tzn. formálně strukturovaného) a nestandardizovaného (neformálně strukturovaného) rozhovoru. Je to charakteristické interview právě pro kvalitativní výzkum [9].

Pro takovýto rozhovor bylo zapotřebí sestavit seznam základních, ale i možné varianty doplňujících otázek, vztahujících se k několika málo zkoumaným jevům –

tzv. scénář. Nejedná se tedy o dotazník. Neměl by obsahovat otázky, na které lze odpovědět pouhým ano/ne, a nemělo by se ani jednat o výběr z předem definovaných možností. Otázky by měly obsahovat širokou možnost odpovědí. I přes to ale musí být strukturovaný, aby se každý respondent vyjádřil ke všem tématům [10].

Tvořila jsem tedy spíše tematické okruhy s několika podtématy, které jsem chtěla, aby v rozhovoru zazněly. Ve výzkumu Rozdělení svobodou byla pro rozdělení české společnosti použita baterie otázek, se kterou sociologové pracovali. Tu jsem ovšem nepřevzala, protože se mi i přes několik pokusů nepodařilo kontaktovat tvůrce toho výzkumu a na zapůjčení otázek se domluvit. Ale hlavním důvodem bylo, že jsem se chtěla zaměřit na fenomén pandemie a jejích dopadů na rodinný život.

V otázkách jsem nespécifikovala časové vymezení lockdownu a rozhovory tedy odráží celkovou zkušenost z období jaro 2020 – léto 2021.

Během samotných rozhovorů jsem se pak snažila nechat konverzaci volný průběh a nelpět na žádném konkrétním pořadí témat. Samozřejmě jsem se pak k neprobraným tématům vracela. Bylo nezbytné, aby diskuze přirozeně a uvolněně plynula.

Při sestavování scénáře a vymýšlení jeho tematických okruhů jsem vycházela hlavně ze své osobní zkušenosti, tedy z toho, jak jsem koronavirovou krizí prožila já a kde jsem cítila největší změny. Z toho mi nakonec vzešla následující témata:

4.2.1. Intenzita společného rodinného života

Osobně jsem se svojí rodinou trávila opravdu mnoho času, daleko více než kdy před tím. Tento fakt byl ale hodně ovlivněn možností mojí mámy pracovat z domova a vím, že ne každý takovou možnost měl. Zajímalo mě tedy, jak to bylo v jiných domácnostech. Trávily spolu rodiny respondentů více času než v době před pandemií? Nebo naopak, třeba kvůli zhoršení jejich finanční situace, museli rodiče trávit více času v zaměstnání? A byl ten čas, který společně doma trávili, kvalitní (tzn. trávili jej společně aktivně), nebo byl každý sám někde zavřený?

4.2.2. Proměny rodinných víkendů

Typický víkend mé rodiny se s pandemií diametrálně proměnil. Byli jsme velmi aktivní rodina a rádi jsme podnikali výlety jak za přírodou, tak za kulturou a hodně času jsme trávili s rodinnými přáteli. Nastala taková změna u všech? A pokud ano, jak vypadala? Nebo jsou tady společenské třídy, které zavření kulturních institucí, okresů a zákazy stýkání více osob neovlivnili a jejich víkendy zůstaly stále stejné?

4.2.3. Změny v režimu pracovního dne

Právě všední den byl něčím, co se v mém životě změnilo snad nejvíce. Najednou jsem nemusela vstávat brzy ráno, strojit se do slušného oblečení a vracet se domů v pozdních odpoledních hodinách. Byla jsem i se svým sourozencem, a často i s mámou, celé dny doma. Náš režim byl najednou úplně jiný a vyvolalo to u nás hodně změn. Nastaly velké změny i u respondentů? Měli rodiče čas se se svými dětmi učit? Měli možnost pracovat z domova? Změnilo se u nich doma rozdělení domácích povinností? Měli rodiče se ztrátou školní tělesné výchovy obavy o fyzickou dětí?

4.2.4. Vliv pandemie na volnočasové aktivity

Před pandemií jsme s mojí rodinou měli spoustu zájmů, ať už společných, nebo každý zvlášť. S příchodem restriktivních opatření jsme o valnou většinu přišli. Bylo pro nás těžké se s touto ztrátou vyrovnat a chvíli nám trvalo, než jsme dokázali najít aktivity, kterými bychom mohli staré koníčky nahradit. Ale nakonec jsme každý objevili něco nového a dokonce jsme našli i společné zájmy. Chodili jsme často do přírody v okolí našeho bydliště, objevili jsme nové hry, hodně jsme vařili. Jakými způsoby se se ztrátou zájmových aktivit vyrovnávali respondenti? Měli možnost chodit do přírody? Našli nějaký nový společný zájem? A pokračovali s nějakým z nich i po rozvolnění opatření?

4.2.5. Rodinné vztahy pod tlakem lockdownu

Musím přiznat, že i když jsem si čas trávený s rodinou užívala, byly chvíle, kdy se mezi námi projevila averze. Především já s mým mladším sourozencem. Bylo náročné spolu být tolik času pohromadě a tu a tam jsme zažívali krizi vzájemného vztahu. Každopádně i přes to si myslím, že nás to vlastně v jistém ohledu sblížilo. Cítí takovou změnu ve svých rodinách i respondenti? Sblížila je tato společná zkušenost a změnila se u nich doma nálada? Nebo to pro ně nebylo tak silnou změnou a vše zůstalo při starém?

4.3. Popis obsahu rozhovorů

a. Intenzita společného rodinného času

A.1. Zajištěná střední třída

Respondenti ze Zajištěné střední třídy uvedli, že spolu trávili více času než obvykle. To je způsobeno zejména možnostmi prací z domova, kterou obě rodiny měli. Jedna rodina nemá pocit, že by se kvalita společně tráveného času jakkoli změnila. Zato druhá uvedla, že byl společný čas výrazně kvalitnější. Díky zrušení kroužků a dojíždění do zaměstnání a škol byl i ten volný čas mnohem klidnější a bez pocitu stresu.

„Dříve náš volný čas nebyl tak klidný, člověk pořád přemýšlel nad tím, co kdy musí zařídit, a to se přenášelo i na ty společné chvíle.“

- Z2, žena, Středočeský kraj, rozhovor 18.9. 2021

A.2. Nastupující kosmopolitní třída

Nastupující kosmopolitní třída měla možnost práce z domova. Respondenti uvedli, že společně trávili mnohem více času než kdy před tím. Především matky s dětmi, které s nimi zůstávaly častěji celé dny doma. Tento čas pohromadě spolu také, podle výpovědí respondentů, trávily velice aktivně. To je ovšem ovlivněno i faktem, že lidé z Nastupující kosmopolitní třídy jsou převážně mladší lidé se spíše menšími dětmi, které vyžadují hodně pozornosti.

A.3. Tradiční pracující třída

Respondenti z Tradiční pracující třídy se shodli, že neměli možnost práce z domova. Zároveň uvedli, že spolu více času netrávili. Rodiče jezdili do zaměstnání, děti zůstávaly doma. Nezměnila se tak délka času, kterou spolu denně mohou strávit. Co se kvality času týče, výpovědi se liší. Zatímco první respondent potvrdil, že společný čas byl trávený velmi aktivně a kvalitně, druhý tuto změnu nepociťoval.

A.4. Třída místních vazeb

Oba respondenti z Třídy místních vazeb se shodli, že s rodinami trávili více společných chvil, ale že se jednalo spíše o víkendy a že změna nebyla příliš dramatická. Jen jedna rodina měla možnost částečné práce z domova. Na změně kvality času, který spolu trávily, se rodiny neshodly. Zatímco jeden respondent uvedl, že v tomto ohledu změnu necítí, druhý naopak pocítil rozdíl.

„Byli jsme mnohem více skutečně spolu. Nejezdili jsme pořád za kamarády a rodinou a tím jsme měli čas se skutečně věnovat sobě navzájem.“

- M2, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 15.10. 2021

„Nemyslím si, že by společný čas byl jakkoli kvalitnější, stále jsme hodně pracovali na hospodářství.“

- M1, žena, Plzeňský kraj, rozhovor 14.9. 2021

A.5. Ohrožená třída

Rodiny z Ohrožené třídy se shodly, že spolu jako celá rodina trávily podobně času jako před lockdownem a pandemií. Oba rodiče si nemohli dovolit zůstat doma, takže se s dětmi střídali nebo tento úděl zůstal jen na jednom z nich. Společně se tedy rodina scházela jen po večerech nebo o víkendech, tedy tak, jak tomu běžně bývalo před pandemií. Ani jeden respondent nevedl, že by se změnila kvalita společně tráveného času. Dávají to za vinu především pracovní vytíženosti a velkým povinnostem spojeným s nepřetržitou péčí o děti.

„Ten společný čas by byl mnohem lepší a kvalitnější, kdybychom k tomu neměli ty šílené povinnosti.“

- O1, žena, Praha, rozhovor 30.9. 2021

A.6. Strádající třída

Oba respondenti ze Strádající třídy uvedli, že spolu jako rodina trávili stejně času, jako před pandemií. Ani jedna rodina neměla možnost práce z domova, děti zůstávaly doma samotné nebo si rodiče střídali krátký a dlouhý pracovní týden. Ani jedna rodina nemá pocit, že by se změnila kvalita společně tráveného času.

b. Proměny rodinných víkendů

B.1. Zajištěná střední třída

Před příchodem pandemie trávili respondenti své víkendy na výletech za přírodou a kulturou, s přáteli nebo s rodinou. Během pandemie přišli především o kulturu a o setkávání s lidmi. Uvedli, že se začali více sledovat filmy, stáhli si Netflix, hráli hry a často chodili do přírody. Jedna respondentka uvedla, že tuto změnu vnímali

pozitivně. Bylo příjemné zpomalit a mít klidné dny pouze v rodinném kruhu v pohodlí domova.

„Snažím se teď brzdit s víkendovými aktivitami, zjistila jsem, že děti potřebují svůj vlastní čas a jejich vlastní kus nudy.“

- Z1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 27.7.2021

B.2. Nastupující kosmopolitní třída

Respondenti z Nastupující kosmopolitní třídy popisovali své víkendy před pandemií jako velice aktivní. Mluvili především o výletech do přírody a návštěvách rodiny. S příchodem pandemie se z dlouhých výletů staly časté procházky po okolí bydliště. Osobní kontakt s širší rodinou byl k jejich lítosti dočasně ztracen. Respondenti také uvedli, že nebylo na škodu tempo svých volných dnů zpomalit a udělat si čas skutečně pouze na sebe samé.

„Byla to úleva, nemusela jsem řešit kam pořád na výlet a co s sebou za svačiny“

- N2, žena, Jihočeský kraj, rozhovor 12.8. 2021

„Děti si začaly víc vážit obyčejné procházky a toho že můžou na hřiště“

- N1, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 22.7. 2021

B.3. Tradiční pracující třída

Svůj víkend před pandemií respondenti z Tradiční pracující třídy trávili především společnými aktivitami a výlety. Se zavedením restriktivních opatření a lockdownu se mnoho nezměnilo. Výlety byly omezeny na procházky v okolí jejich bydliště a společný čas trávili například formou her. Na čem se respondenti shodli, bylo více tráveného času v přírodě.

B.4. Třída místních vazeb

Víkendy respondentů z Třídy místních vazeb bývaly plné návštěv rodiny, aktivit s přáteli a práce na zahradě a kolem domu. S nástupem mimořádných protipandemických opatření se víkend této třídy, dle slov respondentů, velmi zpomalil. Částečně ztratili kontakt s rodinou a nesměli vídat známé, a tak měli více času sami na sebe. Tuto skutečnost obě rodiny vnímaly odlišně.

„To pro nás asi bylo nejhorší, že jsme se nemohli vídat s přáteli, kteří pro nás jsou vlastně jako rodina.“

- M1, žena, Plzeňský kraj, rozhovor 14.9. 2021

„Strašně jsem si ten společný čas jen ve čtyřech užívala, věčně jsme nikam nechvátali a nejezdili.“

- M2, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 15.10. 2021

B.5. Ohrožená třída

Respondenti z Ohrožené třídy své víkendy byli zvyklí trávit především doma, věnovali se domácím pracím, dětem, vaření, případně se setkávali s přáteli. Nikdy ovšem nechodili na společenské nebo dětské akce. Uvedli, že jejich víkendový režim se s pandemií nezměnil. Stále byli především doma nebo se šli projít do parku.

B.6. Strádající třída

Ani jedna rodina ze Strádající třídy nevnímala žádnou velkou změnu v režimu jejich víkendů. Obě rodiny uvedly, že před pandemií trávily své víkendy pohromadě jako

rodina, pokud tedy oba manželé měli zrovna volno a jeden z nich nemusel do práce. Věnovali se domácím pracím, dětem a chodili ven. S příchodem protikovidových opatření se dle slov respondentů vůbec nic nezměnilo.

„Když není divadlo, tak si ho zahrajeme sami.“

- S1, muž, Jihomoravský kraj, rozhovor 30.8. 2021

„Nejsme závislí na restauracích a dalších věcech, ničím jsme nestrádali.“

- S1, muž, Jihomoravský kraj, rozhovor 30.8. 2021

c. Změny v režimu pracovního dne

C.1. Zajištěná střední třída

Všední dny, podle respondentů ze Zajištěné střední třídy, trávili většinou všichni členové domácnosti společně doma. Rodiče se s dětmi poměrně intenzivně učili a přitom se snažili dělat svou práci. Zatím co jeden respondent uvedl, že se velká část domácích prací přenesla na bedra dětí, druhý uvedl, že si naopak některé z původně dětských prací převzal na sebe, protože vnímal, že děti to měly s domácím samostudiem náročnější než dospělí.

Co také oba respondenti zmínili, byly obavy o fyzickou kondici jejich dětí. Se ztrátou tělesné výchovy a pohybu obecně vnímali, že nejen jejich děti, ale i oni sami zlenivěli. S tím se pojila i ztráta jejich motivace na sobě pracovat.

„Děti určitě zpohodlněly, ale spíš byl problém, že ztratily motivaci. Bylo to tak dlouhý, že už jim bylo tak nějak všechno jedno.“

- Z1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 27.7.2021

C.2. Nastupující kosmopolitní třída

Respondenti z Nastupující kosmopolitní třídy trávili své všední dny doma s dětmi. Ani jeden respondent neuvedl, že by se doma změnilo rozdělení domácích povinností. Jak již bylo řečeno, lidé z nastupující kosmopolitní třídy mají převážně malé děti, takže se respondenti se svými dětmi museli hodně učit a věnovat jim opravdu hodně pozornosti. Stěžovali si tak na frustraci ze ztráty efektivity jejich práce.

„Byla nutnost zabavit děti, aby byl klid na práci – měla jsem dojem, že na tom děti tratily, když jsem jim třeba jen něco pustila. Zpětně to nepovažuji za takovou tragédii. Dcera se díky pohádkám lépe rozmluvila.“

- N1, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 22.7. 2021

„Člověk nic nedokončí, protože jej pořád něco vytrhává z činnosti a nesoustředí se.“

- N2, žena, Jihočeský kraj, rozhovor 12.8. 2021

C.3. Tradiční pracující třída

Bez možnosti práce z domova se režim všedních dní respondentů z Tradiční pracující třídy nezměnil, až na fakt, že děti byly doma. Ovšem i doma se věnovaly škole a rodiče se vraceli ze zaměstnání až k večeru, tak jak tomu bývalo normálně. Oba respondenti ovšem zaznamenali, že všední dny byly pro ně mnohem klidnější. Nemuseli řešit logistiku spojenou s dovážením dětí do škol a na kroužky, a ve výsledku tak během týdnu měli více času sami na sebe a na práci doma. Ani jeden respondent neuvedl, že byla potřeba se se svými dětmi mnoho učit.

„Režim zůstal stejný, každý pracoval na svém a pohromadě jsme se slezli až večer nebo odpoledne.“

- T2, žena, Zlínský kraj, rozhovor 24.8. 2021

„Méně jsme se honili, měla jsem čas na to se věnovat sobě, dětem i domácnosti.“

- T2, žena, Zlínský kraj, rozhovor 24.8. 2021

C.4. Třída místních vazeb

Všední dny se podle respondentů Třídy místních vazeb příliš nezměnili. Přesněji se nezměnil celkový režim – všichni se věnovali svým povinnostem (práce, škola) a jako celá rodina se pořádně sešli pouze večer. Hlavní změna nastala u dětí, které trávily všední dny doma na online výuce. Co se týče rozdělení domácích prací, jeden respondent uvedl, že děti se spoustu nových naučily a začaly je vykonávat ony. Druhý naopak nějakou změnu v tomto ohledu popírá.

C.5. Ohrožená třída

Oba respondenti z Ohrožené třídy se shodli, že jejich všední dny byly velice náročné. To pramenilo především z faktu, že se hodně učili se svými dětmi. Tím, že možnost práce z domova buď vůbec neměli nebo si střídali krátké a dlouhé pracovní týdny, domácnost měl s dětmi na starosti vždy jenom jeden dospělý – většinou matky. Byly s dětmi neustále a nebylo možné si kdykoli odpočinout.

„Zažila jsem neskutečný nápor. Zvládat práci, děti, vaření a domácnost bylo extrémně náročné.“

- O1, žena, Praha, rozhovor 30.9. 2021

„Byla jsem z online školy hrozně ve stresu, sama česky moc neumím, jak to mám naučit syna, když je prvňáček? I s technologiemi mám velké problémy.“

- O2, žena, Vysočina, rozhovor 25.8. 2021

C.6. Strádající třída

Respondenti ze Strádající třídy uvedli, že se režim jejich pracovních dnů nezměnil. Jak již bylo řečeno, hlavní změna byla v tom, že děti byly doma. Ani jedna rodina ale

neměla možnost práce z domova, takže děti bývaly přes den samy, nebo s rodičem, který měl zrovna volno v rámci krátkého a dlouhého pracovního týdne. Pohromadě se celé rodiny sešly až během odpoledne nebo večera. Dle slov jednoho z respondentů měli rodiče občas problém s učením se se svými dětmi. Vznikla pro ně úplně nová povinnost, se kterou neměli příliš zkušeností a na kterou během všedních dní neměli mnoho času.

„Vrátila jsem se unavená z práce a doma na mě čekala další. Musela jsem pomáhat dětem se školou, navařit jim na další den. Bylo to velice náročné období, na které nerada vzpomínám.“

- S2, žena, Středočeský kraj, rozhovor 13.10. 2021

d. Vliv pandemie na volnočasové aktivity

D.1. Zajištěná střední třída

Všichni členové rodin ze Zajištěné střední třídy podle výpovědí respondentů přišli o některé své zájmy a koníčky. Během pandemie začali častěji chodit na procházky do přírody a zmínili třeba i společné vaření a další běžné, jindy ne tak atraktivní aktivity, které se naučili dělat společně a udělat z nich příjemně strávený společný čas. Také se shodli na tom, že se u nich doma otevřeně mluvilo o pocitech z nové situace ve světě a vůbec o novém fenoménu covidu-19 obecně.

„Lidé si teď budou mnohem víc vážit toho, že můžou jít do kina nebo s kamarádkou na sklenku vína.“

- Z1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 27.7.2021

„To mě mrzelo skoro nejvíc, že se děti nemohly rok věnovat žádným koníčkům nebo sportům. Přišly o rok nějakého učení se a bude pro ně těžké si na nějaké kroužky zvykat a navyknout si na ten režim a plnění pokynů trenérů.“

- Z1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 27.7.2021

D.2. Nastupující kosmopolitní třída

I lidé z Nastupující kosmopolitní třídy přišli o své volnočasové aktivity. Zatímco jedna rodina uvedla, že trávili více času v přírodě než kdy předtím, protože nechtěli chodit na dětská hřiště, druhá naopak uvedla, že se do přírody, kvůli bydlení v bytě v centru města, skoro vůbec nedostala. Ani jeden respondent se nezmínil o nových aktivitách, ale uvedli, že se vraceli ke hrám, na které v běžné době neměli čas.

„Užívali jsme si hraní s dětmi a vraceli jsme se s nimi do svých dětských let.“

- N2, žena, Jihočeský kraj, rozhovor 12.8. 2021

„Koníčků bylo zbytečně moc, vedlo nás to ke stresu a permanentního přesouvání někam, takhle jsme našli větší klid, který vůbec nebyl od věci. Bylo super mít víc času na sebe a neřešit blbiny kolem.“

- N1, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 22.7. 2021

„Příroda je rozvíjela víc než kroužky.“

- N1, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 22.7. 2021

D.3. Tradiční pracující třída

Dle výpovědí respondentů z Tradiční pracující třídy přišli děti o své zájmové aktivity. Zároveň ale uvedli, že s žádnými novými nezačali. Co ovšem potvrdili bylo, že rodiny začaly mnohem více chodit do přírody a že poznávali své okolí. I tato třída uvedla, že měla obavu o fyzickou a motivaci svých dětí. Jeden respondent uvedl, že během této doby, až na procházky, vůbec nesportovali, zato druhý potvrdil, že začali často jezdit na kole. Ani v jedné rodině se o pandemii příliš nemluvilo.

„Syn zlenivěl, nechtěl nic dělat, po obnovení dětských kroužků neměl motivaci pokračovat ve svých zájmech.“

- T2, žena, Zlínský kraj, rozhovor 24.8. 2021

„Paradoxně jsme trávili víc času venku než před tím – Přesto že nebylo venku co dělat, byli jsme tam mnohem častěji.“

- T1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 22.8. 2021

D.4. Třída místních vazeb

O své zájmy podle respondentů z Třídy místních vazeb přišli pouze jejich děti. Ani jeden respondent nevedl, že by sami rodiče o nějaké své zájmové aktivity přišli. Co se nových činností týče, výpovědi respondentů se lišily. Jeden uvedl, že si žádné nové nenašli, věnovali svůj čas především práci. Druhý naopak potvrdil, že spolu jako rodina začali často vařit, jezdit na kolech a že se aktivně věnovali zvelebování své zahrady. Obě rodiny se ovšem shodly, že trávily více času v přírodě. Také se respondenti shodli na tom, že doma často probírali covidovou situaci, především téma očkování.

D.5. Ohrožená třída

Respondenti z Ohrožené třídy vypověděli, že o své zájmy přišli jejich děti, ale sami nic moc nepostrádali. Ani jeden respondent nevedl, že by si doma našli nové aktivity. Na čem se neshodli bylo, kolik trávily času v přírodě. Jeden respondent uvedl, že v přírodě byli skutečně často, zatímco druhý měl naopak pocit, že v přírodě bývali častěji před pandemií. Také se neshodli na tom, zda s dětmi aktivně probírali společenskou situaci. Zatímco dle jednoho respondenta se snažili děti od nejisté situace ochránit a neznervózňovat se, v druhé rodině se naopak o pandemii aktivně mluvilo.

„Chyběli mi jen přátelé a bohoslužby.“

- O2, žena, Vysočina, rozhovor 25.8. 2021

D.6. Strádající třída

Obě rodiny ze Strádající třídy uvedly, že jejich děti přišly o své koníčky a shodly se na tom, že to je na celé situaci mrzelo skoro nejvíc. Společné nové aktivity žádné nezačaly, nového volného času neměly mnoho a na takové věci prostor nebyl. Co se týče chození do přírody, jedna rodina uvedla, že měla možnost v ní trávit přibližně stejně času, jako před pandemií, zato druhá uvedla, že je v tomto směru pandemie hodně omezila a dostali se třeba jen do parku. Respondenti se také neshodli na tom, zda se u nich doma o pandemické situaci aktivně mluvilo.

„Modlit se a dodržovat půst se dá i v těch nejhorších podmínkách, vězení nepřekáží duchovnímu růstu, ale naopak.“

- S1, muž, Jihomoravský kraj, rozhovor 30.8. 2021
„O covidu jsme doma příliš nemluvili, chtěli jsme být za každou cenu klidní a nestresovat s tím děti.“

- S2, žena, Středočeský kraj, rozhovor 13.10. 2021

e. Rodinné vztahy pod tlakem lockdownu

E.1. Zajištěná střední třída

Ani jeden z respondentů ze Zajištěné střední třídy neuvedl, že by si jejich rodina během lockdownu prošla nějakou „ponorkou“, nebo že by se vztahy u nich doma napjaly. Naopak. Cítili, že je tato nová zkušenost semknula a že si byli mnohem bližší a otevřenější, společný čas doma si užili (byť se samozřejmě těšili na návrat do běžných kolejí). Líbilo se jim žít „pomaleji“ bez velkých plánů do budoucna. Také tvrdí, že tuto změnu v náladě v rodině vnímají i nyní, po rozvolnění restriktivních opatření.

„Naučila jsem se žít v přítomném momentu bez plánování do budoucna.“

- Z2, žena, Středočeský kraj, rozhovor 18.9. 2021

„Děti nabyly jistoty a dojmu, že jsem jim opravdu oporou a že se na mě můžou obrátit a spolehnout.“

- Z1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 27.7.2021

„Vznikla mezi nimi blízkost – venku je něco, čemu společně čelíme.“

- Z1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 27.7.2021

E.2. Nastupující kosmopolitní třída

Respondenti se shodli, že díky menšímu stresu z plánování a kroužků doma byl obecně větší klid. Jediným zdrojem napětí bylo podle jednoho respondenta učení se s dětmi a nutnost věnovat se jim a zároveň pracovat. Respondent ale také uvedl, že i přes to vnímá u sebe doma příjemnou změnu a sblížení se, především právě s dětmi.

„Hodně nás to semklo tou péčí jeden o druhého a obavou o to, abychom zůstali zdraví.“

- N1, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 22.7. 2021

„Syn nám vyčítal, že si nemůže hrát s kamarády a že nemůže chodit na hřiště. Zdraví táty a bezpečí rodiny pro nás ale bylo prioritou, zájem dětí musel na chvíli stranou.“

- N1, žena, Královéhradecký kraj, rozhovor 22.7. 2021

E.3. Tradiční pracující třída

Přestože ani jeden respondent z Tradiční pracující třídy nevedl, že by si jejich rodina prošla nějakou velkou „ponorkou“, jedna respondentka se zmínila o jakési své osobní krizi. Popisovala, že pro ni, jako pro samoživitelku, byla práce a péče o syna ve spojení s finančními problémy extrémně náročná a že si uvědomuje, že se to občas promítalo do jejího chování k synovi, vůči kterému občas nebyla spravedlivá.

Obě rodiny ale uvedly, že s odstupem času nepocítují žádnou změnu v atmosféře u nich doma. Vše se vrátilo do „starých kolejí“.

„Zjistila jsem, že jsem vůbec nebyla zvyklá na to trávit hodně času se svým dítětem.“

- T1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 22.8. 2021

„Se synem jsme se hodně sblížili, ale vnímám, že se to zase kazí, s tím, jak se situace rozvolňuje.“

- T1, žena, Středočeský kraj, rozhovor 22.8. 2021

E.4. Třída místních vazeb

Obě rodiny respondentů Třídy místních vazeb přiznaly, že si jejich rodiny prošly určitým napjatým obdobím, kdy pro ně covidová situace byla obzvlášť náročná. Zároveň se ale shodly, že se nejednalo o velké spory, které by dlouhodobě ovlivnily rodinné vztahy. Naopak se jeden respondent domnívá, že právě tyto těžké chvíle přispěly k tomu, že se jako rodina sblížili.

„Život jde prostě ve vlnách, ponorka občas nastane. Byly věci, na kterých jsme se zkrátka neshodli, takže jsme se respektovali.“

- M1, žena, Plzeňský kraj, rozhovor 14.9. 2021

„Hrozně jsme se sblížily s dcerou, konečně jsme na sebe měly čas a mohly jsme si jen hodiny povídat.“

- M1, žena, Plzeňský kraj, rozhovor 14.9. 2021

E.5. Ohrožená třída

Oba respondenti z Ohrožené třídy se shodli, že během celého lockdownu neprošli nějakou ponorkou nebo velkými spory. Dle slov respondentky se doma občas pohádali kvůli financím, ale to se údajně čas od času stávalo již před pandemií. Na čem se rodiny neshodly, byl případný pocit sblížení se. Zatímco jeden respondent uvedl, že se mezi nimi vytvořila nová blízkost, která mezi nimi zůstává, i když je pandemie v útlumu, druhý naopak tvrdí, že se u nich doma v tomto ohledu nic nezměnilo.

„Obnovilo se mezi námi to, co tam bylo, když děti byly malé.“

- O1, žena, Praha, rozhovor 30.9. 2021

E.6. Strádající třída

Ani jedna rodina ze strádající třídy nemá pocit, že by se u nich doma cokoli změnilo. Ani žádnou velkou „ponorku“ podle respondentů nezažili. Jedna rodina sice uvedla, že některé situace byly velice stresové a že se to občas promítalo do nálady v rodině, ale nejednalo se o nic dramatického. Obě rodiny také uvedly, že si nemyslí, že by se celá rodina nějak více sblížila, i když jeden respondent tuto změnu viděl mezi svými dětmi.

„Dětem je jedno, kde žijí, jestli ve vile nebo ve stanu, to oni nechápou. Pro ně je důležité, že se můžou opřít o své rodiče.“

- S1, muž, Jihomoravský kraj, rozhovor 30.8. 2021

„Mám dojem, že to sblížilo naše děti, ale nás jako celou rodinu asi ne.“

- S2, žena, Středočeský kraj, rozhovor 13.10. 2021

5. Diskuze

Většina zjištění v jednotlivých oblastech mého bádání byla v základu rozřazena v návaznosti na příslušnost respondenta ke společenské třídě.

Množství a kvalita společně tráveného času závisela na možnosti rodičů pracovat z domova. Proto se u Třídy místních vazeb, Ohrožené třídy a Strádající třídy, které tuto možnost neměly, změny v tomto ohledu buď neprojevíly, nebo se naopak kvalita společného času zhoršila.

Zatímco u všech tříd došlo díky pandemii koronaviru a zavedení restriktivních opatření k mnohým změnám v režimu společných rodinných víkendů, u Ohrožené a Strádající třídy tato změna nenastala. Již před pandemií trávily víkendy obvykle doma nebo v okolí bydliště a na to neměla pandemie vliv.

Jak se proměnil všední den rodin, nezáviselo ani tak na společenské třídě, do které se rodina řadila, ale na věku dětí, které rodina měla. Pokud jde o rodiny s malými dětmi, kterým bylo třeba asistovat u online výuky a zajistit stravování, byly všední dny pro rodiče extrémně vyčerpávající.

Tato má zjištění se shodují s odhady odborníků z výzkumu Nadace Sirius a MEDIAN s.r.o. z roku 2020 – Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby – který jsem již zmiňovala v Teoretické části práce v kapitole 3.2. Výzkum současné české rodiny. Právě jedním ze zkoumaných problémů v této prognóze bylo fyzické nebo psychické vyčerpání rodičů. 97 % odborníků (N=102) se domnívalo, že dojde ke zhoršení, z toho 37 % očekávalo zhoršení výrazné [5].

S ohledem na distanční výuku a ztrátu kroužků se rodiče báli o motivaci svých dětí. Zatímco ve většině sociálních tříd přišly o své kroužky a koníčky jen děti, v rodinách ze Zajištěné střední třídy a Nastupující kosmopolitní třídy přišli o své zájmy i dospělí. Je to dáno jejich životním stylem a ekonomickými možnostmi. Zajímavé je, že ke ztrátě volnočasových aktivit, které vedou nejen k odpočinku, ale i k seberozvoji, jen zlomek respondentů uvedl, že by si člen jejich rodiny našel nový zájem. Rodiny

dělaly nejrůznější věci, aby se zabavily, ale nesečkala jsem se s tím, že by někdo využil pandemii k trvalé proměně svého života. Všechny třídy pouze zaznamenaly vyšší zájem o pobyt v přírodě, u kterého je ovšem diskutabilní, zda zůstane trvalým rysem trávení jejich života po návratu do „běžného“ režimu.

Nezaznamenala jsem zásadní rozdíly či trendy v tom, jak se v rodinách komunikovalo o tématu pandemie. Taková zjištění by spíše odhalil jiný typ výzkumu.

Většina respondentů se shodla, že pandemie měla pozitivní vliv na jejich vztahy a na komunikaci v rodině. To se ovšem neshoduje s odhadem odborníku z výzkumu Nadace Sirius. 73 % z nich se domnívalo, že se komunikace a hádky v rodinách zhorší, z toho 16 % očekávalo zhoršení výrazné [6]. Zároveň však 57 % odborníků očekávalo zlepšení vztahů v rodině [7], což se mi z rozhovorů potvrdilo. Především u rodin ze Zajištěné střední a Nastupující kosmopolitní třídy, tedy rodin, kde rodiče měli možnost práce z domova, bylo toto zlepšení skutečně výrazné a dle respondentů znatelné i několik měsíců po konci lockdownu.

Exkurs: Samoživitelé

Hlavním cílem šetření Nadace Sirius bylo sestavení prognózy vývoje pro rodiny s dětmi. V rámci toho se zaměřili i na odhadnutí výskytu jednotlivých rizikových situací v různých typech rodin. Jejich metodika rozřazování rodin se od mnou používané lišila. Nadace nevyužila možnost rozdělení podle společenských tříd, ale vycházela z aktuálního mediálního diskurzu a z výzkumu, který realizovala výzkumná agentura MEDIAN v letech 2014 až 2015 – Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje [8].

Jedním ze zkoumaných typů rodin byly rodiny samoživitelů, tedy rodiny, kde žijí děti a s nimi pouze jeden dospělý. I v mém výzkumu jsem vedla rozhovor s několika samoživitelkami (N=4). I přes to, že to nebyl cíl mé práce, ráda bych porovнала prognózu vývoje u tohoto typu rodiny s výpověďmi mých respondentek. Právě u samoživitelských rodin se 83 % odborníků domnívalo, že dojde k fyzickému nebo

psychickému vyčerpání rodičů [9]. Jednalo se tak o nejvyšší procento odhadu ze všech typů rodin. V mých rozhovorech mluvili o fyzickém či psychickém vyčerpání právě dvě respondentky a jednalo se právě o respondentky bez možnosti práce z domova.

Co se týče zlepšení a upevnění vztahů v rodině, pouze 18 % odborníků očekávalo, že se samoživitelé s dětmi s touto situací setkají [10]. To je podstatně méně než u dalšího zkoumaného typu rodiny – Klasické rodiny s dětmi – kde zlepšení a upevnění vztahů v rodině očekávalo 80 % odborníků [11]. Z mých rozhovorů, byť jsem pracovala s jiným vzorkem respondentů, ovšem takovýto zásadní rozdíl nevyplýnul. Všechny respondentky samoživitelky uvedly, že se rodinné vztahy během pandemie zlepšily. To ovšem neplatí pro některé klasické (rozuměj úplné) rodiny, se kterými jsem vedla rozhovor. Z mého výzkumu tedy vyplívá, že případné zlepšení a upevnění vztahů v rodině není závislé na počtu rodičů, nýbrž na množství a kvalitě společně tráveného času a možnosti práce z domova, což jsou faktory, které mohou, ale nemusí záviset na tom, zda se jedná o rodinu klasickou nebo samoživitelskou.

6. Závěr

V rámci tohoto sociologického výzkumu jsem vedla 12 hloubkových rozhovorů se členy českých rodin ze šesti společenských tříd.

Poměrně překvapivým zjištěním bylo, že pandemie covid-19 a lockdown měly, alespoň v dosahu tohoto výzkumu, obecně pozitivní vliv na vztahy a komunikaci v rodinách. To jsem před začátkem výzkumu nepředpokládala. Je zajímavé, že ani prognóza sestavená na základě předpokladů odborníků z průzkumu Nadace Sirius, se kterým jsem své výsledky porovnávala, toto nepředpokládala.

Faktorem, který nejsilněji ovlivňoval rodinný život během pandemie, se nakonec neukázala být příslušnost domácnosti ke společenské třídě, nýbrž děti žijící v dané rodině. Věk dětí a jejich počet se projevil jako stěžejní faktor v takřka všech tematických okruzích rozhovorů. Naopak jiné faktory, které jsou zahrnuty v kapitálech, definujících, do které společenské třídy se domácnost řadí, v takovéto neobvyklé krizové situaci ztratily na váze. Typicky kulturní kapitál, který z velké části definoval vyšší třídy, byl v uplynulém roce irelevantní. Během pandemie lidé zejména ze Zajištěné střední a Nastupující kosmopolitní třídy přišli o výhody tohoto kapitálu, protože jej z velké části nebylo možné využít. V online „kalkulačce“ zveřejněné v rámci výzkumu Rozdělení svobodou jsou pokládány otázky vztahující se například k tomu, jak často lidé navštěvují koncerty a divadla nebo wellnes. To jsou aktivity, které v uplynulém roce nemohl podnikat skoro nikdo. Kdyby tuto „kalkulačku“ někdo chtěl využít během pandemie nebo po ní, všechny tyto otázky by byly bezvýznamné. Naopak jiné klíčové faktory, jako je možnost práce z domova, by bylo vhodné doplnit. Jiné kategorie by zase bylo potřeba adaptovat na specifickou dobu koronavirové krize.

Není vyloučeno, že ve výzkumu Rozdělení svobodou, který českou společnost do společenských tříd rozdělil, zřejmě nebyl kladen dostatečný důraz na děti jako faktor určující sociologické postavení rodiny. Je samozřejmé, že pandemickou situaci, kterou nyní procházíme, nemohl nikdo očekávat. Lze tudíž dovozovat, že rozdělení společnosti dle ekonomického, kulturního a sociálního kapitálu se během pandemie ukázalo jako ne zcela dostatečně vypovídající technika.

Další faktor, který silně ovlivňoval chod rodiny během pandemie a lockdownu, byla míra možnosti práce z domova. Ta už na společenské třídě závisela. Typicky u Zajištěné střední třídy, Nastupující kosmopolitní třídy, které tuto možnost měly, respondenti mluvili o pozitivních změnách v rodinných vztazích. U rodin z dalších společenských tříd jsem zjistila, že pokud měl některý z respondentů možnost alespoň částečné práce z domova, svoji situaci popisoval jako příznivější. Tento faktor se ukázal být silnějším než to, zda se jednalo o samoživitele nebo úplnou klasickou rodinu.

Tato práce vychází jen z malého vzorku respondentů. Dvanáct rozhovorů jistě není reprezentativní podkladový materiál pro vyvozování obecných závěrů, platných plošně pro celou českou společnost. Nicméně téma rodinného života v období pandemie je velmi zajímavé. Přitom se zdá, že jde o téma, které dosud není sociology v úplnosti probádáno. Většina výzkumů z období pandemie se zaměřovala na ekonomiku, stav pracovního trhu, online výuku apod. Proto je rodinný život téma, které má velký potenciál pro další výzkum.

7. Seznam zdrojů a literatury

- [1] Prokop, D. a kol.: Rozdělení svobodou. Česká společnost po 30 letech, Radioservis a. s., Praha 2019. ISBN 978-80-88286-08-0
- [2] Savage, Mike, Devine, Fiona, Cunningham, Niall, Taylor, Mark, Li, Yaojun, Hjellbrekke, Johs., Le Roux, Brigitte, Friedman, Sam and Miles, Andrew (2013) A new model of social class? Findings from the BBC's Great British Class Survey experiment. *Sociology*, 47 (2). pp. 219-250. ISSN 0038-0385
- [3] Růžička, M., Vašát, P.: Základní koncepty Pierra Boudieu: pole – kapitál – habitus, in: antropoWEBZIN 7 (2), str129-123, ze dne 28.10.2021
- [4] Kuchařová, V. a kol.: Zpráva o rodině 2020, VÚPSV, v. v. i. Praha 2020, publikováno na <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpráva%20o%20rodině%202020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>
- [5] Projekt současná česká rodina, Masarykova univerzita Brno 2020-2021, dostupné online na: <https://ggp-cz.fss.muni.cz/o-projektu>
- [6] Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby: závěrečná zpráva z dotazníkového šetření. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, o.p.s. pro Nadaci Sirius, 2020. ISBN 978-80-906468-4-1.
- [7] Dostupné online na: <https://www.irozhlaz.cz/rozdeleni-svobodou>
- [8] DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 8024601397, str114

[9] Petr, J., Ing.: Metody a techniky sociálního výzkumu, interní výukový materiál PEF ČZU pro zimní semestr 2014/2015, PEF ČZU 2014

[10] Svoboda, Michal. *Scénář rozhovorů* [elektronická pošta]. Message to: samkova.stepanka@zak.prirodniskola.cz. 27. 3. 2021 15:53 [cit. 2021-11-5].

[11] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1.2., str.24

[12] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1.3., str. 25

[13] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1.3., str. 25

[14] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1., str. 18

[15] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1.2., str. 25

[16] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1.3., str. 26

[17] d.c. v pozn. 4, kap. 4.1.3., str. 26